

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی امام خمینی (ره)

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و اصول

موضوع:

مبانی فقهی - حقوقی مالکیت معنوی

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمود حکمت نیا (دامت توفیقاته)

استاد مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر یعقوب علی برجی (دامت توفیقاته)

نگارش:

عمران حلیمی

سال تحصیلی ۸۵ - ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۱۳۷۷

تاریخ ثبت:

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

تقدیر و سپاس

ستایش و سپاس فراوان خدای را که تنها ذات مقدس و بی‌نهایت او شایسته سپاس است و سزاوار ستایش، او که آدمیان را با لباس فاخر تقوا و دانایی کرامت بخشید. و کار تزکیه و تعلیم انسان را قبل از همه خود به عهده گرفت. و درود و رحمت خاص خداوند بر پیامبر عظیم الشان و اهل بیت پاکش که همگی ستاره‌گان فروزنده حکمت و دانایی بودند و آموزگاران و راهنمایان صادق و دلسوز بشریت.

و از باب «من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق» خاضعانه و مخلصانه تقدیر و تشکر می‌کنم از زحمات فراوان استاد محترم راهنما حجة الاسلام و المسلمین دکتر حکمت‌نیا و استاد محترم مشاور حجة الاسلام و المسلمین دکتر برجی که در تهیه و تدوین این اثر، راهنمایی‌ها و کمک‌های بی‌دریغ ایشان راهگشای بنده بود.

همچنین جا دارد از تمام کسانی که در به پایان رساندن کار این رساله سهم داشته‌اند، تشکر و سپاسگزاری نمایم.

تقدیم به:

پدر و روح مادر گرامی

و تمامی اساتید بزرگوارم

که با ذره ذره وجودشان به من خواندن و نوشتن آموختند

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده:.....
۲	مقدمه.....
۳	۱-۱ طرح بحث و تعریف موضوع.....
۵	۱-۲ ضرورت و اهمیت تحقیق:.....
۶	۱-۳ فرضیه‌های تحقیق.....
۷	۱-۴ روش تحقیق:.....
۷	۱-۵ ساختار تحقیق:.....
۸	۱-۶ کاربرد تحقیق:.....
۸	۱-۷ اهداف تحقیق:.....

فصل اول: کلیات

۹	تاریخچه بحث.....
۱۰	۲-۱ تاریخچه مالکیت معنوی:.....
۱۷	۲-۲ تعریف واژه‌های کلیدی موضوع و مفاهیم مرتبط:.....
۱۷	۲-۲-۱ تعریف مبنا:.....
۱۷	۲-۲-۱-۱ اصول:.....

- ۱۹ ۲-۲-۱-۲ فقه:
- ۲۰ ۲-۲-۱-۳ حقوق:
- ۲۱ ۲-۲-۲ تعریف مالکیت معنوی:
- ۲۱ ۲-۲-۲-۱ تعریف لغوی:
- ۲۲ ۲-۲-۲-۲ اختلاف نظر اندیشمندان
- ۲۶ ۲-۲-۲-۳ تعریف اصطلاحی مالکیت معنوی:
- ۲۷ ۲-۲-۲-۳-۱ تعریف ناظر به بعد اقتصادی:
- ۲۷ ۲-۲-۲-۳-۲ تعریف ناظر به موضوع:
- ۲۸ ۲-۲-۲-۳-۳ تعریف ناظر به شخصیت پدید آورنده:
- ۲۸ ۲-۲-۲-۳-۴ تعریف ناظر به احکام مالکیت فکری:
- ۲۹ ۲-۲-۲-۳-۵ شیوه‌های دستیابی به حقیقت یک چیز:
- ۳۱ نتیجه:
- ۳۲ ۲-۲-۳ تعریف حق:
- ۳۳ ۲-۲-۳-۱ معنای لغوی حق:
- ۳۳ ۲-۲-۳-۲ معنای حق از منظر فلسفی - حقوقی:
- ۳۴ ۲-۲-۳-۱ حق؛ ماهیتی ذوی الافراد (مشترک لفظی)
- ۳۴ ۲-۲-۳-۱-۱ مطالبه:
- ۳۵ ۲-۲-۳-۱-۲ امتیاز:
- ۳۶ ۲-۲-۳-۱-۳ توانایی:
- ۳۷ ۲-۲-۳-۱-۴ مصونیت:
- ۳۷ ۲-۲-۳-۳ تعریف حق از نظر فقهی:
- ۳۷ ۲-۲-۳-۱ حق؛ مشترک لفظی:
- ۳۹ ۲-۲-۳-۲ حق؛ مجموعه امتیازات قانونی:
- ۴۰ ۲-۲-۴ ملکیت
- ۴۰ ۲-۲-۴-۱ معنای لغوی ملکیت: ثروت و اقتدار:

- ۲-۲-۴-۲ معنای اصطلاحی ملک: ۴۰
- ۲-۲-۴-۱ سلطنت: ۴۱
- ۲-۲-۴-۲ واجدیت، دارایی یا دارا بودن: ۴۲
- ۲-۲-۴-۳ رابطه و نسبت: ۴۳
- ۲-۲-۴-۳ پیوند و تعلق، روح و عصاره ملکیت: ۴۳
- ۲-۲-۴-۱ تقسیم ملکیت: ۴۴
- ۲-۲-۴-۴ اعتباری بودن ملکیت: ۴۵
- ۲-۲-۴-۵ مؤلفه‌های ملکیت: ۴۸
- ۲-۲-۴-۵-۱ مؤلفه‌های گستره ملکیت ۴۸
- الف) حق استعمال: ۴۸
- ب) حق استغلال (استثمار): ۴۹
- ج) حق تصرف یا اخراج از مالکیت: ۴۹
- ۲-۲-۴-۵-۲ مؤلفه‌های رابطه ملکیت: ۵۰
- الف) جامع یا مطلق بودن: ۵۰
- ب) انحصاری بودن: ۵۱
- ج) دائمی بودن: ۵۱
- ۲-۲-۴-۶ بررسی دائمی بودن ملکیت: ۵۲
- ۲-۲-۴-۶-۱ امکان ملکیت موقت: ۵۴
- ۲-۲-۴-۶-۲ نظریه عدم امکان ملکیت موقت: ۵۵
- ۲-۲-۴-۶-۳ نظریه امکان ملکیت موقت: ۵۶

فصل دوم: مصادیق، ماهیت و احکام مالکیت معنوی

- مصادیق مالکیت معنوی: ۵۹
- ماهیت مصادیق مالکیت معنوی ۵۹
- چیستی عنوان عام رابطه ۵۹
- مالیت داشتن موضوع حکم مالکیت معنوی ۵۹

۵۹	احکام و مقررات مربوط به مالکیت معنوی
۵۹	حقوق مادی
۵۹	حقوق معنوی
۶۰	۳-۱ مصادیق مالکیت معنوی
۶۲	۳-۱-۱ حق کپی برداری و حقوق مرتبط با آن
۶۵	۳-۱-۲ علائم تجاری
۶۶	۳-۱-۳ علائم جغرافیایی
۶۷	۳-۱-۴ طرح‌های صنعتی
۶۷	۳-۱-۵ حق اختراع
۶۹	۳-۱-۶ طرح‌های ساخت مدارهای یک پارچه
۷۱	۳-۱-۷ حفاظت از اطلاعات افشا نشده
۷۲	۳-۱-۸ کنترل رویه‌های ضد رقابتی در پروانه‌های قراردادی
۷۳	۳-۱-۹ مصادیق جدید مالکیت معنوی
۷۴	۳-۱-۹-۱ دانش سنتی
۷۵	۳-۱-۹-۲ نوهاو (Knihow) و شوهاو (Showhow)
۷۶	۳-۱-۹-۳ اختراعات در زمینه بیوتکنولوژی
۷۷	۳-۲ تقسیم‌بندی مصادیق مالکیت معنوی
۷۹	۳-۳ ماهیت مصادیق مالکیت معنوی
۸۰	۳-۳-۱ ماهیت رابطه میان مالک و اموال معنوی
۸۰	۳-۳-۱-۱ چیستی عنوان عام رابطه
۸۲	۳-۳-۱-۲ عنوان خاص رابطه میان مالک و اموال معنوی
۸۳	۳-۳-۱-۲-۱ نظریه حق مخصوص
۸۴	۳-۳-۱-۲-۲ نظریه حق انتفاع
۸۵	۳-۳-۱-۲-۳ نظریه مالکیت
۸۵	نوع ملکیت

- ۳-۳-۱-۲-۳-۱ مالیت داشتن موضوع مالکیت معنوی: ۸۸.....
- ۳-۳-۱-۲-۳-۲ تحقق عناصر ملکیت در مالکیت معنوی: ۹۱.....
- الف) عنصر جامعیت: ۹۱.....
- ب) عنصر مانعیت: ۹۲.....
- ج) عنصر دوام: ۹۳.....
- ۳-۲-۴ وحدت و تعدد موضوع ملکیت معنوی: ۹۵.....
- ۳-۴-۱ تحلیل نهایی: ۹۷.....
- ۳-۵-۱ احکام و مقررات مربوط به مالکیت معنوی: ۹۹.....
- ۳-۵-۱ مالکیت ادبی و هنری: ۱۰۱.....
- ۳-۵-۱-۱ حقوق مادی: ۱۰۱.....
- ۳-۵-۱-۱-۱ حق نشر و تکثیر: ۱۰۲.....
- ۳-۵-۱-۱-۲ حق عرضه و اجرا: ۱۰۴.....
- ۳-۵-۱-۱-۳ حق اقتباس، تلخیص و تبدیل: ۱۰۷.....
- ۳-۵-۱-۱-۴ حق ترجمه: ۱۰۸.....
- ۳-۵-۱-۱-۵ حق استفاده از پاداش و جایزه: ۱۱۰.....
- ۳-۵-۱-۱-۶ حق تعقیب (در حقوق فرانسه): ۱۱۱.....
- ۳-۵-۱-۱-۷ حق انحصاری اجازه و جلوگیری از تکثیر: ۱۱۱.....
- ۳-۵-۱-۱-۸ ویژگی های حقوق مادی: ۱۱۲.....
- ۳-۵-۱-۲ حقوق معنوی: ۱۱۳.....
- ۳-۵-۱-۲-۱ حق تصمیم گیری در مورد انتشار اثر: ۱۱۴.....
- ۳-۵-۱-۲-۲ حق دسترسی به اثر: ۱۱۶.....
- ۳-۵-۱-۲-۳ حق حرمت یا تمامیت اثر: ۱۱۶.....
- ۳-۵-۱-۲-۴ حق انتساب اثر: ۱۲۰.....
- ۳-۵-۱-۲-۵ حق عدول یا استرداد: ۱۲۱.....
- ۳-۵-۱-۲-۶ ویژگی های حقوق معنوی: ۱۲۴.....

- ۱۲۴ ۳-۵-۲ حق اختراع، طرح‌های صنعتی و مدارهای یک پارچه:
- ۱۲۴ ۳-۵-۲-۱ حقوق مادی یا اقتصادی:
- ۱۲۵ ۳-۵-۲-۱-۱ حق انحصاری ساخت یا تولید و تکثیر:
- ۱۲۷ ۳-۵-۲-۱-۲ حق انحصاری فروش:
- ۱۲۸ ۳-۵-۲-۱-۳ حق ممانعت و جلوگیری از واردات:
- ۱۲۹ ۳-۵-۲-۱-۴ حق اعطای مجوز بهره‌برداری:
- ۱۲۹ ۳-۵-۲-۱-۵ حق انتقال و رهن گذاشتن حق اختراع:
- ۱۳۰ ۳-۵-۲-۱-۶ ویژگی‌های مشترک حقوق مادی:
- ۱۳۱ ۳-۵-۲-۲ حق معنوی مخترع:
- ۱۳۳ ۳-۵-۳ علائم تجاری، علائم جغرافیایی و اسرار تجاری:
- ۱۳۳ ۳-۵-۱ حق استعمال انحصاری:

فصل سوم: مبانی حقوقی مالکیت معنوی

- ۱۳۷ ۴-۱ مقدمه:
- ۱۳۸ ۴-۲ توجیه مالکیت معنوی بر اساس مکتب حقوق طبیعی:
- ۱۳۹ ۴-۲-۱ مروی بر پیشینه مکتب طبیعی:
- ۱۴۳ ۴-۲-۲ اوصاف و ویژگی‌های حقوق طبیعی:
- ۱۴۶ ۴-۲-۳ جان لاک و نقش او در ظهور مالکیت خصوصی:
- ۱۵۰ ۴-۲-۳-۱ لاک و نظریه مالکیت:
- ۱۵۱ ۴-۲-۳-۲ بررسی پایه‌های نظریه لاک:
- ۱۵۴ ۴-۲-۳-۳ تملک خصوصی:
- ۱۵۶ ۴-۲-۳-۴ شرایط مالکیت:
- ۱۵۷ ۴-۲-۳-۵ عناصری که در ایجاد ملکیت دخیل است:
- ۱۶۰ ۴-۲-۳-۶ مشترکات عمومی و اموال شخصی:
- ۱۶۷ ۴-۲-۳-۷ شرایط محدود کننده مالکیت:
- ۱۶۹ ۴-۲-۳-۸ نتایج نظریه کار در مالکیت معنوی:

دسترسى به این مدرک بر پایه آیین‌نامه ثبت و اشاعه پیشنه‌ها، پایان‌نامه‌ها، و رساله‌های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شماره ۱۹۵۹۲۹/۱۶ و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶). از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف‌های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایه قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوطه شدنی است.

- ۱۷۲ ۴-۲-۳-۹ نقد نظریه کار:
- ۱۷۶ ۴-۳ توجیه مالکیت معنوی بر اساس مکتب اصالت نفع:
- ۱۷۷ ۴-۳-۱ پشینه مکتب اصالت نفع:
- ۱۷۹ ۴-۳-۲ قرائت‌های مختلف از مکتب اصالت نفع:
- ۱۸۳ ۴-۳-۳ اصول و اوصاف مشترک این نظریات:
- ۱۸۴ ۴-۳-۴ ارکان مکتب اصالت نفع:
- ۱۸۴ ۴-۳-۴-۱ روش تجربی:
- ۱۸۵ ۴-۳-۴-۱-۱ اصول حاکم بر پژوهشگر:
- ۱۸۶ ۴-۳-۴-۱-۱-۱ اصل آزادی از خویشتن:
- ۱۸۶ ۴-۳-۴-۱-۱-۲ اصل اتکا به خویشتن:
- ۱۸۶ ۴-۳-۴-۱-۱-۳ اصل استقراء:
- ۱۸۷ ۴-۳-۴-۱-۲ اصول حاکم بر موضوع تحقیق:
- ۱۸۷ ۴-۳-۴-۱-۲-۱ اصل انباشت پذیری:
- ۱۸۸ ۴-۳-۴-۱-۲-۲ اصل تکرار پذیری:
- ۱۸۸ ۴-۳-۴-۱-۲-۳ اصل کمیت پذیری:
- ۱۸۸ ۴-۳-۴-۲-۴ سود معیار درستی افعال:
- ۱۹۳ ۴-۳-۵ مطوبیت و ضابطه سنجش:
- ۱۹۵ ۴-۳-۶ کاربرد اصالت منفعت در مالکیت معنوی:
- ۱۹۶ ۴-۳-۶-۱ نظریه انگیزه:
- ۱۹۸ ۴-۳-۶-۲ بهینه‌سازی بهره‌وری:
- ۱۹۹ ۴-۳-۶-۳ مالکیت معنوی رقابت در ابداع بوجود می‌آورد:
- ۲۰۰ ۴-۳-۷ نتایج کاربرد اصالت منفعت در نظام مالکیت معنوی:
- ۲۰۰ ۴-۳-۷-۱ نسبیت قواعد و مدت حمایت:
- ۲۰۱ ۴-۳-۷-۲ جایگاه حقوق اخلاقی در مکتب اصالت نفع:
- ۲۰۱ ۴-۳-۸ اشکالات مبنای اصالت منفعت:

- ۲۰۱ ۴-۳-۸-۱ عدم توجه به انگیزه فاعل:
- ۲۰۳ ۴-۳-۸-۲ تناقض آمیز بودن نظریه به لحاظ تئوری و عمل:
- ۲۰۳ ۴-۳-۸-۳ ناسازگاری نظریه با سایر نهادهای اجتماعی:
- ۲۰۵ ۴-۴-۴ توجیه مالکیت معنوی بر اساس مکتب شخصیت:
- ۲۰۵ ۴-۴-۱ مفهوم مالکیت از نگاه پیروان این مکتب:
- ۲۰۷ ۴-۴-۲ زیر ساخت‌های نظریه هگل:
- ۲۱۵ ۴-۴-۳ تحلیل مالکیت:
- ۲۱۹ ۴-۴-۴ مالکیت معنوی در اندیشه مالکیت عینیت یافتن شخصیت:
- ۲۲۴ ۴-۴-۵ آثار مبنای شخصیت در نظام مالکیت معنوی:
- ۲۲۴ ۴-۴-۵-۱ پذیرش حقوق معنوی یا اخلاقی:
- ۲۲۵ ۴-۴-۵-۲ تفاوت و تفکیک بین آثار ادبی قابل تکثیر و ...:
- ۲۲۶ ۴-۴-۶ عدم جامعیت و مانعیت، اشکال مکتب شخصیت:
- ۲۲۷ نتیجه:

فصل چهارم مبانی فقهی مالکیت معنوی

- ۲۲۹ ۵-۱ مبانی فقهی مالکیت معنوی:
- ۲۳۱ ۵-۲ دیدگاه‌های مخالفان مالکیت معنوی:
- ۲۳۲ ۵-۲-۱ ناسازگاری مالکیت معنوی با قاعده تسلیط:
- ۲۳۵ ۵-۲-۱-۱ نقد و بررسی این نظریه:
- ۲۳۷ ۵-۲-۲ عدم اعتبار مالکیت معنوی:
- ۲۳۹ ۵-۲-۲-۱ نقد و بررسی این نظریه:
- ۲۴۲ ۵-۲-۳ ناسازگاری مالکیت معنوی با رسالت و قداست علم:
- ۲۴۳ نقد و بررسی این نظریه:
- ۲۴۴ ۵-۲-۴ اموال معنوی جزء مباحات عامه است:
- ۲۴۷ نقد و بررسی این نظریه:
- ۲۴۹ ۵-۲-۵ اموال معنوی جزء سرمایه‌های حکومت اسلامی است:

- ۲ - دیدگاه‌های موافقان مالکیت معنوی: ۲۵۱
- الف) مصداق بودن مالکیت معنوی: ۲۵۲
- ب) مالکیت معنوی به عنوان موضوع مستقل: ۲۵۳
- ج) مالکیت معنوی به عنوان یک مسئله حکمی: ۲۵۳
- ۵-۳-۱ دیدگاه‌های کلی نگر: ۲۵۴
- ۵-۳-۱-۱ مشروعیت مالکیت معنوی بر اساس نظریه منطقه الفراغ: ۲۵۴
- ۵-۳-۱-۱-۱ ویژگی‌های منطقه الفراغ: ۲۵۵
- ۵-۳-۱-۲ نظریه منطقه الفراغ به مرحله تشریح ناظر است ۲۵۸
- ۵-۳-۱-۳ مشروعیت مالکیت معنوی در نظریه منطقه الفراغ: ۲۵۹
- ۵-۳-۱-۴ نقد این نظریه: ۲۶۰
- ۵-۳-۲ مشروعیت مالکیت معنوی بر اساس نظریه دین حداقلی: ۲۶۱
- ۵-۳-۱-۲ کاربرد نظریه دین حداقلی در مالکیت معنوی: ۲۶۵
- ۵-۳-۲-۱ نقد این نظریه: ۲۶۷
- ۵-۳-۲ دیدگاه‌های جزئی نگر: ۲۶۷
- ۵-۳-۱-۲-۱ قاعده حفظ نظام و دلیل عقل مستقل: ۲۶۸
- ۵-۳-۲-۲ گسترش و توسعه در مفهوم ملکیت: ۲۷۲

جمع بندی و نتیجه بحث

- جمع بندی و نتیجه بحث: ۲۷۹
- منابع و مأخذ ۲۸۷

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

چکیده:

برای داوری درباره هر مسئله‌ای، باید نسبت به ماهیت آن معرفت دقیق و درست پیدا کرد. به عبارت دیگر برای آنکه بتوانیم حکم درست مسئله‌ای را به دست آوریم و معلوم کنیم چه حکمی دارد، قبل از هر چیز باید خود آن مسئله را به درستی بشناسیم، تا بتوانیم درباره آن داوری صحیح نماییم.

این امر در مالکیت معنوی تنها در سایه شناخت حقیقت موضوع و ماهیت رابطه بین مالک و اموال معنوی قابل حصول است.

در مورد حقیقت موضوع مالکیت معنوی، چندین احتمال قابل طرح است، از قبیل: فقدان موضوع، شیء غیر مادی به عنوان موضوع، فعل ارسال پیام و اعتباری بودن موضوع. از میان این احتمالات اعتباری بودن موضوع قابل قبول تر است.

در مورد ماهیت رابطه بین مالک و اموال معنوی نیز دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد، از قبیل: ملک بودن مالکیت معنوی، حق انتفاع و حق مخصوص بودن آن، که اطلاق عنوان ملکیت برای آن با مشکلی همراه نیست.

برای توجیه مالکیت معنوی، در حقوق، به مبانی متعددی استناد شده است. مبانی چون نظریه کار، نظریه منفعت و نظریه شخصیت؛ اما هیچ یک از مبانی سه گانه به تنهایی قادر نیست مالکیت معنوی را توجیه نماید بلکه می توان گفت نظام مالکیت معنوی برآمده و تلفیقی از آموزه‌های هر سه مکتب حقوقی است.

از منظر فقهی، پذیرش اعتبار و مشروعیت مالکیت معنوی با اشکالی همراه نیست و اگر نتوان با نظریه‌هایی چون نظریه منطقه الفراغ و نظریه دین حداقلی به دفاع از آن برخاست، ادله‌ای چون دلیل عقل مستقل و قاعده حفظ نظام، و تحول در مفهوم مالکیت، برای اثبات مشروعیت آن کافیه است.

واژگان کلیدی: مالکیت معنوی، مبانی حقوقی، مبانی فقهی

مقدمه

طرح بحث و تعریف موضوع

ضرورت و اهمیت تحقیق

فرضیه‌های تحقیق

روش تحقیق

ساختار تحقیق

کاربرد تحقیق

اهداف تحقیق

۱-۱ طرح بحث و تعریف موضوع

رستاخیز عظیم علمی تکنیکی چند قرن اخیر، تأثیر تعیین کننده‌ای بر جای نهاد که پیامد مستقیم آن زنده شدن روح و حس طرقي خواهی و پیشرفت در انسان بود. استعداد و نبوغ فرو خفته او را به جنب و جوش و حرکت وا داشت تا با سرعتی حیرت انگیز به سمت قله‌های پیشرفت گام بردارد.

کثرت، تنوع و کارآمدی دستاوردهای فکری بشر، چنان سرعت و شدت گرفت که از قرن‌ها و سال‌ها، به روزها، حتی لحظه‌ها و ثانیه‌ها مبدل گشت و نیازها و خواسته‌های انسان را، در عرصه‌های مختلف زندگی، به خوبی تمام و آن چنان که دلخواهش بود برآورده ساخت. و بدین ترتیب دنیایی شکل گرفت سراپا متفاوت از دنیای قدیم که بر شالوده علم و اندیشه بشر استوار بود و با دست خرد و تفکر او رقم خورده بود.

از اینجا بود که دستاوردها و ثمرات فکری و عقلی بشر نیز ارزش پیدا کردند و در داد و ستدهای مالی و اقتصادی، به عنوان کالایی گرانبها، مورد معامله قرار گرفت و حمایت قانون را نیز به خود جلب کرد. از آنجا که اندیشه مالکیت دستاوردهای فکری، در فرهنگ بشری، سابقه نداشت و کاملاً ساخته و پرداخته دنیای جدید بود، همزمان با رسمی شدن آن این پرسش نیز در میان اندیشمندان شکل گرفت که چگونه و بر اساس چه اصل و قاعده‌ای، می‌توان چنین حقی را برای بشر ثابت کرد؟

پاسخ‌ها و راه‌حل‌های اندیشیده شده، از دیدگاه مکاتب مختلف، متفاوت بود. از آن نظر که این بحث، ماهیت حقوقی دارد، به فقه نیز ارتباط پیدا می‌کند و مهم است که در مورد آن تأمل و تحقیق شود.

از این رو ما در این پایان‌نامه، مبانی فقهی - حقوقی مالکیت معنوی را محور بحث قرار دادیم تا زمینه و مجاللی فراهم آید برای بحث و گفتگوی بیشتر در این مورد و همچنین معبری باشد برای سر و سامان بخشیدن به نظام حقوقی این نوع مالکیت. سؤال اصلی موضوع همان است که بدان اشاره شد، یعنی چگونه و بر اساسی چه اصل و قاعده‌ای، چنین حقی برای پدیدآورنده آثار فکری قابل اثبات است؟ و در پیرامون آن سؤالات فرعی تری نیز وجود دارد که فهم درست مسئله یا تکمیل شدن بحث نیازمند پاسخ‌گویی به آنها است. سؤالهایی از قبیل اینکه:

چه رابطه و نسبتی بین مالکیت معنوی و نهادهای دیگر حقوقی چون ملک، حق و مال وجود دارد؟ به عبارت دیگر ماهیت مالکیت معنوی و ماهیت موضوع آن چیست؟ احکام و مقررات مترتب بر مالکیت معنوی کدام است؟ و از نگاه فقهی چه دلیل یا ادله‌ای را برای مشروعیت مالکیت معنوی می‌توان اقامه کرد؟

بدین ترتیب در تعریف موضوع می‌توان چنین گفت: مبانی فقهی - حقوقی مالکیت معنوی، یعنی پشتوانه‌های نظری و تئوریک مالکیت بر اموال غیر محسوس و غیر قابل لمس که عرف جامعه امروز، برایش ارزش و اعتبار مالی و اقتصادی قائل است.

ذکر این نکته را در اینجا بایسته می‌دانیم که در عنوان برگزیده شده برای پایان‌نامه، مبانی فقهی بر مبانی حقوقی مقدم ذکر شده در حالیکه ترتیب بحث در آن درست بر

عکس این عنوان و مبانی حقوقی بر مبانی فقهی مقدم آمده است. این جابه‌جایی در ترتیب مباحث از آن رو صورت گرفته است که خاستگاه و زمینه پیدایش این مسئله در غرب بوده و ابتدا در حوزه و محافل حقوق غربی مطرح شده است. لذا به نظر می‌رسد روش در پیش گرفته شده، این مزیت را داشته باشد که حقیقت مسئله و ابعاد و جنبه‌های مختلف آن بهتر شناخته شده و بتوان در بررسی‌های فقهی راهکارهای مناسب‌تر و شایسته‌تری ارائه داد.

۱-۲ ضرورت و اهمیت تحقیق:

در هر کاری این سؤال پنهان وجود دارد که چرا باید آن را انجام داد؟ و چه ضرورتی در انجام آن است؟ به هر نسبت که ضرورت یک کار بیشتر باشد به همان نسبت، اهمیت آن بالاتر می‌رود، این سؤال در مورد کاری که ما در دست انجام داریم نیز یقیناً مطرح است، پس لازم است، در مورد ضرورت و اهمیت آن قدری توضیح داده شود.

شرایط و اقتضائات هر عصری مسائل و پرسش‌های تازه‌ای را روی دست آدمیان قرار می‌دهد. فقه چاره‌ای ندارد جز این که خود را با آن دسته از پرسش‌هایی که به آن ارتباط پیدا می‌کند، درگیر ساخته، موضع خود و تکلیف دین‌داران را در قبال آنها روشن نماید. این وظیفه فقه باعث رشد و بالندگی و مایه حیات فقه است.

پرسش‌ها خواهی نخواهی فرا خواهند رسید، این فقه است که یا بر آنها چشم را می‌بندد و عبور می‌کند، یا با یک دید روشن‌بینانه و از روی بصیرت، و درک ماهیت و نوع پرسش‌ها، به سراغ آنها رفته برایشان، راه حل جستجو می‌کند.

بحث مالکیت معنوی و تحلیل مبانی آن نیز، پرسشی است که فرآورده پیشرفت‌های

علمی و صنعتی روزگار جدید می باشد. این بحث در عین حال که ماهیت حقوقی دارد و از این جهت، به فقه ارتباط پیدا می کند، مفهوم بسیار گسترده ای نیز دارد. تمام دستاوردهای علمی و صنعتی جدید با تمام انواع و اشکال خود، در تحت عنوان مالکیت معنوی جای می گیرند، بعلاوه موضوعات دیگری را نیز شامل می شود که بعداً ذکر خواهد شد.

پس می توان گفت: مسئله مورد بحث، از مبتلا به ترین مسائل عصر ماست. اهمیت مسئله را نیز می توان از همین جا برآورد کرد. از طرفی، در زمینه مالکیت معنوی، مخصوصاً مبانی فقهی و حقوقی آن، تا کنون کار مستقل - غیر از رساله ای دکتر که این اواخر توسط جناب آقای دکتر حکمت نیا نوشته شده - کمتر صورت گرفته است، همین امر برای ضرورت یک چنین بحثی کافی است. اما اگر در کنار آن، این نکته را نیز در نظر بگیریم که ما باید زمینه و بستری برای طراحی و اجرای یک نظام حقوقی کارآمد و مناسب برای مالکیت معنوی فراهم آوریم، اهمیت و ضرورت بحث بیش از پیش، آشکار خواهد شد.

۱-۳ فرضیه های تحقیق

سه فرضیه در مورد موضوع مورد پژوهش قابل طرح است:

۱) اموال معنوی اموال اعتباری هستند که در راستای توسعه علم و تکنولوژی اعتبار گردیده اند.

۲) مبانی مالکیت معنوی در حقوق بنا بر دیده مکاتب متفاوت است که از مکتب حقوق طبیعی، مکتب اصالت نفع و مکتب شخصیت به عنوان مهمترین آنها

می توان نام برد.

۳) سیره عقلا، نظریه منطقه الفراغ، توسعه در مفهوم مالکیت، مصالح مرسله، قاعده لاضرر و دلیل عقل مستقل و... به عنوان ادله شرعی مالکیت معنوی قلمداد شده‌اند.

۱-۴ روش تحقیق:

هر پژوهشی بر حسب سرشت طبیعی و بر اساس رسالت و وظیفه‌ای که به عهده دارد از روش یا روش‌های خاصی پیروی می‌کند؛ روش‌هایی چون مصاحبه و تحقیق میدانی، روش مطالعه منابع و کتابخانه‌ای و... روشی که در این پژوهش در پیش گرفته شده است روش کتابخانه‌ای و مطالعه منابع موجود و مقایسه و تحلیل و بررسی آنهاست.

۱-۵ ساختار تحقیق:

مباحثی که در این پایان‌نامه دنبال خواهد شد، در ضمن یک مقدمه و چهار فصل طرح خواهد شد:

مقدمه بعضی از مطالب کلی مرتبط با موضوع مانند پرسش اصلی، ضرورت و اهمیت بحث و اهداف تحقیق و... را شرح می‌دهد. فصل اول وظیفه توضیح مفاهیم اصلی موضوع و مفاهیم مرتبط با آن (توضیح مفردات بحث) را به عهده دارد. در فصل دوم کوشش می‌شود پس از ذکر تفصیلی مصادیق مالکیت معنوی، ماهیت این مصادیق و ماهیت موضوع آن تبیین، نسبت آن با ملک و مال و حق و احکام و مقررات مترتب بر آن نیز روشن گردد. و فصل سوم و چهارم به ترتیب مهمترین راهکارها و چاره اندیشه‌های